

CENZURIRANE KNJIGE IZ NAKLADE KNJIGOTISKARE GUSTAVA NEUBERGA U RAZDOBLJU PRVOG SVJETSKOG RATA

TAMARA ŠTEFANAC

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu

Ul. Hrvatske bratske zajednice 4

HR – 10 000 Zagreb

tstefanac@nsk.hr

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

Primljeno / Received: 20. 10. 2025.

Prihvaćeno / Accepted: 22. 1. 2026.

Sažetak: Rad donosi prikaz postupaka cenzure tiskopisa na primjerima dviju knjiga iz naklade križevačkog nakladnika, knjižara i tiskara Gustava Neuberga: Rat za slobodu Balkana 1912–13. Junačke i krvave crtice sa balkanskog ratišta godine 1912.–13. i Nova vojnička pjesmarica. U središtu rada induktivnom analizom prikazan je tijek suspenzivne cenzure tijekom Prvoga svjetskog rata u Križevcima i Bjelovaru. Prvi dio rada donosi pregled socijalne povijesti knjige kao važnog teorijskog okvira za proučavanje cenzure, ističući pritom važnost istraživanja i dokumentiranja zabrana pisane kulturne baštine koje su sačuvane u arhivima, knjižnicama i muzejima. U nastavku rada razlaže se pravni okvir koji je u Hrvatskoj i Slavoniji omogućavao ili ograničavao djelovanje cenzure uoči i tijekom rata. Analiza slučajeva cenzure nad spomenutim knjigama smješta se u kontekst mikropovijesti i povijesti knjige, pri čemu se knjige promatraju kao materijalni objekti s društvenim značenjem. Posebna pažnja posvećuje se ulozi tadašnje Kraljevske sveučilišne biblioteke u Zagrebu, današnje Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, u očuvanju i prenošenju informacija o zabranjenoj i cenzuriranoj pisanoj građi. Time se ističe važnost knjižnica ne samo kao čuvara kulturne baštine, nego i kao institucija koje dokumentiraju i osvjetljavaju mehanizme moći nad pisanom baštinom kroz povijest.

Ključne riječi: Cenzura; Prvi svjetski rat; Gustav Neuberger, Marcel Vidačić, Maksimilijan Jurčić

UVOD

Cenzura se u javnom prostoru može manifestirati na više načina i kroz više oblika, a njezini uzroci, posljedice i uključeni agenti također su vrlo raznovrsni. U središtu interesa ovoga rada je suspenzivna cenzura dva izdanja iz naklade križevačke Knjigotiskare Gustava Neuberga, a koja je provedena za vrijeme Prvoga svjetskog rata. U prvom dijelu rada objašnjen je kontekst socijalne povijesti knjige kao širi okvir pozicioniranja predstavljenog istraživanja i značaj istraživanja povijesti cenzure te dokumentiranja slučajeva cenzure pisane baštine pohranjene u baštinskim ustanovama. Potom se ukratko predstavlja sustav pravnih mehanizama koji su neposredno prije i za vrijeme Prvog svjetskog rata određivali mogućnosti cenzuriranja na području Hrvatske i Slavonije. Na primjerima knjiga naslova »Rat za slobodu

du Balkana 1912-13. Junačke i krvave crtice sa balkanskog ratišta godine 1912.-13.« i »Nova vojnička pjesmarica« iz naklade Knjigotiskare Gustava Neuberga iz Križevaca analiziraju se postupci cenzora, te se prikazuju specifičnosti suvremenog informacijskog konteksta oba izdanja. Slijedeći principe mikrohistorijskih praksi donosi se induktivna detaljna analiza primarnih izvora, pri čemu se cenzura ne promatra kao opći fenomen, već se kroz studije slučaja dokumentira zabrana dva naslova u vrijeme Prvog svjetskog rata. Analiza zabranjenih naslova temeljena je također i na analizi njihovih materijalnih specifičnosti koje često mogu pružiti dodatne podatke o povijesti i uporabi specifičnog primjerka. Iako se istraživanje oslanja na tradiciju mikrohistorije kakvom ju definiraju Paul Jesse¹ i Zoltán Boldizsár Simon² u većoj mjeri oslonac ovim propitivanjima jest

¹ Paul Jesse, »What is Microhistory?«, *Social Evolution & History* 2 (2018), str. 64-83.

² Zoltán Boldizsár Simon, »Method and Perspective«, *Journal of Microhistory* (2009). Dostupno na: <https://www.microhistory.or>

okvir informacijskih znanosti koje cenzuru preispituje iz perspektive prenošenja informacija i oblikovanja znanja, a u sklopu praksi socijalne povijesti knjige. Analizirajući izniman doprinos istraživanja socijalne povijesti knjige i povijesti cenzure Aleksandra Stipčevića, zaključio je Miroslav Tuđman da »zabranjeno, cenzurirano znanje, prijetnja je dominantnom javnome znanju (dominantnim vrijednostima, idejama, svjetonazoru, teorijama, itd..) i sva društva u povijesti čovječanstva, poznaju zabranu »štetnog« znanja, zabranu koju nameću vladajuće elite da bi zaštitile svoje ili društvene interese.«³ Dodatno je istaknuo da su sva znanja povijesne kategorije ovisne o društvenim prilikama u kojima se oblikuju,⁴ što će također značiti da su cenzure i raznovrsne zabrane dio šireg konteksta iz određenog vremena te se unutar njega valjaju promatrati. Tradicija potrebe razumijevanja raznovrsnih oblika cenzure tiskane i pisane građe te utjecaj cenzure na stvaranje i (ne)omogućavanje širenja znanja, otvaraju put brojnim mikrohistorijama slučajeva cenzure. One ujedno doprinose njihovom dokumentiranju koje je u suštini angažirani društveni čin u okviru kulture medija s jedne strane i oblikovanja novih znanja s druge. Ovakve mikrostudije materijalne kulture mogu doprinijeti dokumentiranju povijesne cenzure i boljem razumijevanju predmeta kulturne baštine – poput knjiga koje, iako tiskane početkom dvadesetog stoljeća i ne potpadaju (za sada) u kategoriju stare građe, predstavljaju rijetke primjerke sačuvane u javnim ustanovama.

Kad Aleksandar Stipčević pita »Možemo li zamisliti bolji repertoar naslova knjiga i nepoželjnih autora od popisa zabranjenih knjiga?«⁵ razumijemo ljudsku dimenziju zanimanja za zabranjeno. Međutim ovo pitanje, iz perspektive kulturnih praksi baštinskih ustanova, usmjerava nas i na to da bi proučavanje takvih popisa trebalo utjecati i na prikupljanje one građe koja nije trebala uopće postojati ili biti prisutna u javnosti. I takva građa pripada hrvatskoj pisanoj baštini, iako ju je znatno teže prikupiti. Dokumentiranje (povijesne) cenzure

tiska uključuje pomno bilježenje svih okolnosti, osoba i aktivnosti koje su povezane s određenim djelom, a koje bi mogle biti važne za njegovu zabranu⁶ i to putem raznovrsnih, ponekad i oprečnih izvora ili bilježenja njihovog nedostatka.⁷ Dokumentiranje cenzure usko je povezano s idejom zagovaranja slobode tiska, uzimajući u obzir iznimnu informacijsku i komunikacijsku ulogu tiskovina kroz povijest. U suvremenom društvenom kontekstu to je također povezano s ulogom baštinskih ustanova koje takve izvore čuvaju i o njima komuniciraju s javnošću.⁸ Primjer takvog pokušaja u praksi jest digitalni portal »Pisati slobodno« na kojem su virtualno objedinjena necenzurirana izdanja novina sačuvana u arhivima i cenzurirana izdanja novina sačuvana u knjižnicama.⁹

CENZURA KAO DRUŠTVENO-KOREKTIVNI MEHANIZAM

Iako su analizirana djela tiskana početkom dvadesetog stoljeća, na njihovu zabranu raspačavanja primijenjene su u velikoj mjeri odredbe tiskovnog zakona iz 1875. godine, unatoč kasnijim izmjenama zakona. Doista, tiskovni zakon iz 1875. zajedno s naknadnim izmjenama i korekcijama oblikovao je prostor javnog medijskog djelovanja u sljedećih pedeset godina na području Hrvatske i Slavonije. Tiskopisi s područja Dalmacije i Istre potpadali su pod austrijske tiskovne zakone, u mnogočemu blaže u odnosu na one iz Hrvatske i Slavonije. Sloboda tiska iz perspektive austrijskih pravnikâ, kako Dalibor Čepulo ustvrđuje, značila je pravo slobodnog izražavanja i tiskanja bez prethodnog odobrenja vlasti, ali u slučaju povrede zakona i pravnu odgovornost.¹⁰ Međutim preventivna cenzura (cenzorski pregled tiskopisa prije tiska) i suspenzivna cenzura (što uključuje zabranu raspačavanja, pa i prodaje i oduzimanje prava poštanske otpreme - onodobnim rječnikom

g/?e=37&w=journal-of-microhistory-2008_1#body-anchor

³ Miroslav Tuđman, »Svijet znanja i sudbina knjige«, u: Dubravka Luić Vudrag i Miroslav Tuđman (urednici), Aleksandru Stipčeviću s poštovanjem (Zagreb: Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske i komunikacijske znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2008.), str. 175-229, na str. 218.

⁴ Tuđman, »Svijet znanja i sudbina knjige«, str. 181.

⁵ Aleksandar Stipčević, *Sudbina knjige* (Lokve: Naklada Benja, 2000), str.210.

⁶ Tamara Štefanac, »Pisati slobodno: cenzura tiska kroz arhivske i knjižnične izvore«, *Arhivski vjesnik* 67/1 (2024), str.235-253, na str.241.

⁷ Štefanac, »Pisati slobodno: cenzura tiska kroz arhivske i knjižnične izvore«, str. 242.

⁸ Tamara Štefanac, »To Write Freely: Libraries and Archives Documenting Croatian Historical Press Censorship«, u: Jordan Lothar (glavni urednik), *UNESCO SCEaR Newsletter 2023: Press Freedom and Documentary Heritage* (Pariz: UNESCO, 2023), str.51-56, na str.51.

⁹ Vidjeti više na: <https://digitalna.nsk.hr/pisatislobodno/>

¹⁰ Dalibor Čepulo, »Sloboda tiska i porotno suđenje u banskoj Hrvatskoj 1848-1918«, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* 7 (Zagreb,2000), str. 923-975, na str. 937.

poštanskog debut-a) bile su prisutne u različitom opsegu. Ovisno od slučaja do slučaja, ovisno od angažmana lokalnih redarstvenih povjereništva, kraljevskih državnih odvjetništva, kotarskih sudbenih stolova te konačno kraljevskog državnog nadodvjetništva i ureda Zemaljske vlade u Zagrebu. Sukladno Zakonu od 17. svibnja 1875. o porabi tiska za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju¹¹ tiskopisi su bili razvrstani u *neprovremene* i *povremene* koji uključuju novine i druga povremena izdanja. Odnosi se zapravo na sve proizvode tiska, uključivo one književne i umjetničke naravi. Povremeni tiskopisi (novine i časopisi) imaju vrlo detaljne odredbe izdavanja i raspačavanja. Na prekršaje urednika, nakladnika, tiskara prilikom izdavanja primjenjuju se odredbe istoga zakona, a ako se sadržajem počini kazneno djelo primjenjuju se odredbe važećega kaznenoga zakona. U §26 Zakona iz 1875. određeno je da je nakladnik nepovremenog tiskopisa dužan imenovati autora tiskopisa.¹²

OBVEZA ZAPRIMANJA OBVEZNIH PRIMJERAKA U KRALJEVSKU I SVEUČILIŠNU BIBLIOTEKU U ZAGREBU

Kroz §7 navedenoga zakona određeno je da se svaki tiskopis mora predati i knjižnici Sveučilišta Franje Josipa I., pravnoj prethodnici današnje Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

Takva građa danas se u knjižničarskoj terminologiji naziva obveznim primjerkom.¹³ Taj je zakon bio na snazi od 1875, a već godinu nakon izdana je *Naredba kr. hrv. slav. dalm. zemaljske vlade odjela za bogoštovlje i*

nastavu od 15. ožujka 1876. br. 541., kojom se propisuju pravila za biblioteku Kraljevskog sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu.¹⁴ U §24 navedene *Naredbe* određeno je da knjižnica svakako mora voditi računa o zaprimanju *dužnih primjeraka* odnosno obveznih primjeraka. Obveza dostavljanja tiskanih primjeraka postojala je i ranije, no u suženom opsegu u odnosu na Zakon iz 1875. godine. Upravo je postupanje s obveznim primjercima Aleksandar Stipčević prepoznao kao europsko obilježje jednog od instrumenata kulturne politike.¹⁵ Obvezni primjerci u knjižnicama su važni jer su u njih dospijevali u odobrenom – cenzuriranom izdanju, a ako je naknadno određena njihova zabrana onda su kao takvi i obilježeni oznakom »zabranjeno.«¹⁶ S druge strane postojali su i *tiskovno-redarstveni dužni primjerci*¹⁷ koji su često bili priloženi kao dokazni materijal u istražnom postupku, te su sačuvani kao sastavni dijelovi predmetnih spisa. Da je Kraljevska sveučilišna biblioteka bila svjesna važnosti cenzuriranih izdanja sugerira dopis koji je sveučilišni bibliotekar dr. Velimir Deželić 1912. uputio Odjelu za bogoštovlje i nastavu Zemaljske vlade žaleći se da nakladnici ne dostavljaju obvezne primjerke:

»U zadnje se vrijeme to opaža naročito kod novina i povremenih tiskopisa, od koji se nezapljenjeni tiskopisi uopće ne daju, tobož da su zapljenjeni, pad da našu biblioteku nepadaju. Za povijest pako i političku i kulturnu, baš su pako takovi zapljenjeni listovi od ne male važnosti, pak se i u drugim bibliotekama pomno čuvaju, ako se i ne davaju stanovito vrijeme na čitanje nikomu.«¹⁸

Zakon o tisku iz 1875. dodatno je u §32 odredio da ukoliko sud dosudi da je sadržaj tiskopisa zločin, mora se u presudi navesti i zabrana daljnjeg raspačavanja.¹⁹

¹¹ Zakon od 17. svibnja 1875. o porabi tiska za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju. Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju. 32 (1875), str. 355.-367, na. str. 357.

¹² »Nakladnik nepovremena tiskopisa sadržaja kažnjiva, odgovoran je radi zanemarene dužne pažnje, ako pri svojem prvom sudbenom saslušanju neuzmogne poimenice navesti i izkazati takova pisca ili izdatnika, koji je u doba, kada je tiskopis naklade radi preuzet, imao stalno svoje boravište u području kraljevine Hrvatske i Slavonije.« Zakon od 17. svibnja 1875. o porabi tiska za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju. Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju 32 (1875), str. 355.-367, na. str. 364.

¹³ Zakon od 17. svibnja 1875. o porabi tiska za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju, str. 364.

¹⁴ *Naredba kr.hrv.slav.dalm.zemaljske vlade odjela za bogoštovlje i nastavu od 15. ožujka 1876. br. 541.*, kojom se propisuju pravila za biblioteku kr. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu. *Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju* 35(1876), str. 359-376, na str. 364.

¹⁵ Aleksandar Stipčević, »Obvezni primjerkak između kulture i cenzure«, *Knjižničarstvo: glasnik Društva knjižničara Slavonije i Baranje* 1 (1997), str. 9-16, na str.9.

¹⁶ Vidjeti npr. slučaj primjerkak knjige Jože Horvata u Tamara Štefanac i Ana Vukadin, »Što je bilo, što biva i što tek može biti: uloga metapodataka u recepciji i interpretaciji izvora informacija na primjeru zapisâ za cenzuriranu građu.« u: Mirko Duić, Mate Jurić i Nikolina Peša Pavlović (urednici), *Monografija u povodu 20 godina rada Odjela za informacijske znanosti u Zadru* (Zadar: Morepress Books, 2025), str.389-418, na str. 403.

¹⁷ Ta se terminologija upotrebljava u §11 Zakonskog članka LXIII.:1912 o iznimnim mjerama za slučaj rata, str. 709., ali je primjenjiva i na ranija razdoblja i zapravo predstavlja odličnu sponu između različitih razdoblja.

¹⁸ NSKA ur.br. 94/1912 od 5. veljače 1912.

¹⁹ Zakon od 17. svibnja 1875. o porabi tiska za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju, na str. 365.

Sud također može narediti uništenje tiskarskog sloga, ali ne može narediti uništenje onih tiskopisa koji su već prešli u posjed trećih osoba za vlastitu privatnu uporabu.²⁰ Ukoliko se sadržajem tiskopisa počini kazneno djelo, odgovorna osoba odgovarat će sukladno odredbama kaznenog zakona i to vrlo često prema §65 kaznenog zakona: zločinstvo smetanja javnoga reda i mira.²¹ Međutim, bila je predviđena i zastara nakon šest mjeseci za provođenje kaznenog progona, pri čemu sud odlučuje je li nakana odgovorne osobe doista bila usmjerena na ometanje javnoga reda i mira. U izmjenama tiskovnog zakona iz 1907. u §37/f određeno je da će se kazniti oni koji objavljuju informacije o vojsci austro-ugarske monarhije ako bi se vidjelo da se vrijeđa interes države.²² Godine 1912. donesen je Zakonski članak LXIII.: 1912 o iznimnim mjerama za slučaj rata²³ kojim se predviđa uvođenje vladinih povjerenika (što će se kasnije za vrijeme rata odraziti na mogućnosti uvoza i izvoza tiskopisa, a posljedice toga se knjižničnom fondu i danas primjećuju), te da se tiskovno-redarstveni dužni primjerci mogu prije raspačavanja dati na uvid nadležnoj redarstvenoj oblasti i kraljevskom odvjetništvu koje imaju ovlasti zapriječiti njihovo raspačavanje, ako bi bilo protivno interesima rata.²⁴ Primarni cilj cenzure u vrijeme Prvog svjetskog rata bilo je šticeenje vojnih ciljeva i kretanja, ali se njen opseg ubrzo proširio i na druge informacije iz političkog života.²⁵ Cenzura je prvenstveno uključivala kontrolu medija (novina, kazališnih predstava itd.) i korespondencije. Ciljevi kontrole tiska u Austro-Ugarskoj bili su održavanje političke stabilnosti, upravljanje mnijenjem javnosti i kontrola protoka informacija, a kroz cenzuru i propagandu kao glavna sredstva. Te su mjere bile važne ne samo zbog poticanja ratnih napora već i zbog promoviranja nacionalne jedinstvenosti.²⁶

U Budimpešti je bio osnovan Odbor/Komisija za vojni nadzor koji je publikacije zabranio ako su sadržavale sadržaj koji je bio tumačen kao neloyal prema Monarhiji, onaj sadržaj koji je neprijateljima mogao stvoriti dojam slabosti Monarhije, potom svaki nacionalistički, socijalistički ili religiozni sadržaj kojeg su cenzori ocijenili provokativnim, kritike vladinih nepopularnih mjera, uznemirujuće glasine i publikacije naglašenog pacifističkog smjera.²⁷

CENZURA U VRIJEME PRVOGA SVJETSKOG RATA: STUDIJE SLUČAJA

Tisak i informiranje pučanstva bili su određeni Izvanrednim zakonskim mjerama za slučaj rata²⁸ koje potvrdio i ban Ivan Skerlec kao važeće za područje Hrvatske i Slavonije. Načini provedbe tih mjera su bili preuzeti iz ranijih zakona o tisku.²⁹ Dakle, opsežne odredbe i mehanizmi ustaljeni zakonom o tisku iz 1875. i Kaznenim zakonom iz 1852. nastavile su se provoditi istim metodama, ali prvenstveno usmjerene na aktualan sadržaj važan za ratne prilike. Sad su se djela i njihovo raspačavanje mogli zabraniti i retrogradno u odnosu na vrijeme izlaženja, što je i bio slučaj kod ovdje predstavljena dva djela.

Slučaj 1: Rat za slobodu Balkana. Junačke i krvave crtice sa balkanskog ratišta god. 1912.-13. dodatak Kosovska Junakinja, izvorna crtica od Zvonimira Pužara. Križevci: Tisak i naklada knjižare Gust. Neuberga, 1913.

²⁰ Isto, str. 366.

²¹ »§ 65 Zločinstva smetanja javnoga mira čini se krivcem koj javno ili pred više ljudi ili u tiskovirih, razšiljenih pismih ili u predstavah u slici, a) nastoji razdraživati na preziranje ili mržnju proti osobi cesarevoj, protiv jedinstvenomu državnom savezu cesarevine, proti načinu vladanja ili upravi državnoj ili b) nuka, nagovara ili zavesti nastoji na neposlušnost, na uzbunu ili odpor proti zakonom, naredbama, presudama ili odredbama sudova ili drugih javnih vlasti«, u: Josip Šilović, *Kazneni zakon o zločinstvima, prestupcima i prekršajima od 27. svibnja 1852* (Zagreb: L. Hartman, 1901)

²² Zakon od 14. svibnja 1907. o promjeni tiskovnih zakona. *Sbornik ugarsko-hrvatskih zajedničkih zakona* 41 (1907), str. 356-366, na str.359.

²³ Zakonski članak LXIII.:1912 o iznimnim mjerama za slučaj rata od 31. prosinca 1912. *Sbornik ugarsko-hrvatskih zajedničkih zakona* 52 (1912), str.705.-714.

²⁴ Isto, str. 709.

²⁵ Eberhard Demm, »Censorship«, u: Daniel Ute et. al (urednici), *1914-1918-online. International Encyclopedia of the First World War* (Berlin: Freie Universität Berlin, 2017).

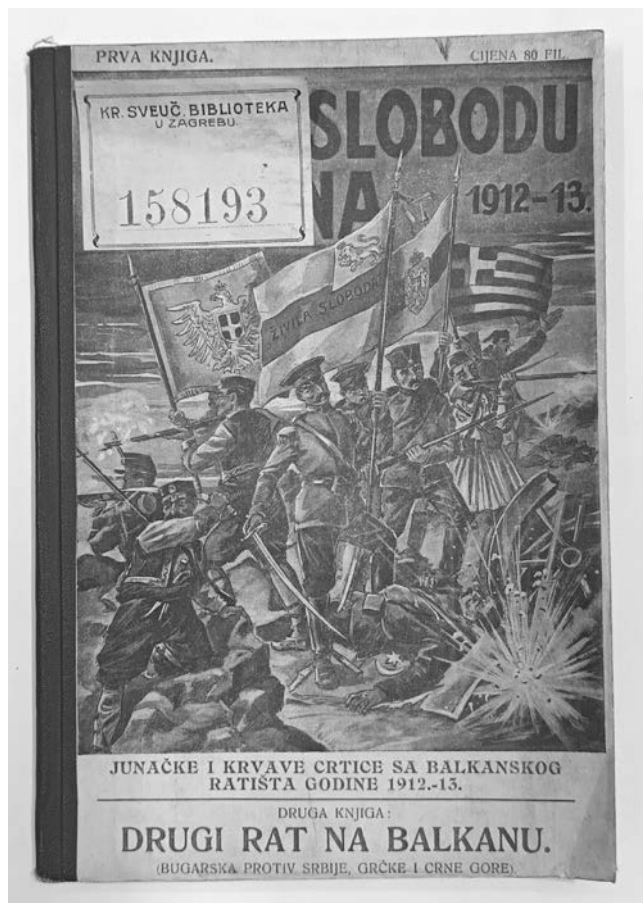
²⁶ Gabriella Jeki, »Framing the foe: Propaganda and enemy imagery in the Austro-Hungarian war effort«, *Proceedings of the World Conference on Social Sciences Studies* Vol. 1, 1 (2024), str. 1-12, na str.2.

²⁷ Mark Cornwall, »News, Rumour and the Control of Information in Austria-Hungary, 1914-1918«, *History* 77(1992), str. 50-64, na str.53.

²⁸ Ivan Bulić, »Vojna cenzura u Hrvatskoj za vrijeme Prvog svjetskog rata«, u: Željko Holjevac (glavni urednik), *Zbornik 1918. u hrvatskoj povijesti* (Zagreb: Matica hrvatska, 2012), str. 323-352, na str. 324.

²⁹ Isto, str.335.

Proces zabrane raspačavanja knjige »Rat za slobodu Balkana. Junačke i krvave crtice sa balkanskog ratišta god. 1912.-13.« odvijao se u studenome i prosincu 1915. u Kraljevskom državnom odvjetništvu i Sudbenom stolu u Bjelovaru, a kroz komunikaciju s zagrebačkim Državnim nadodvjetništvom. Predmetni dosje izvorno klasificiran R-88-1915 i imenovan *Cenzuriranje »Rat za slobodu«* sačuvan je u arhivskom fondu Državnog nadodvjetništva u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu.³⁰ Kraljevsko državno odvjetništvo iz Bjelovara dostavilo je Državnom nadodvjetništvu 4. prosinca 1915. Izvješće³¹ o knjizi tražeći upute daljnjeg postupanja te priložilo pet primjeraka knjige, a koje je prethodno zaplijenilo Redarstveno povjereništvo iz Križevaca. U Izvješću bjelovarski državni odvjetnik navodi da je tražio mišljenje nadležnog sudbenog stola te konačno odredio da se knjige zapljene jer je počinjeno zločinstvo smetanja javnoga mira. Nadalje se navodi »Pri gornjem postupku vodio je smjerno potpisana princip oportuniteta, jer je, pročitavši odnosno nepovremeni tiskopis, došao do posve opravdanoga zaključka, da se taj tiskopis u sadašnje doba nipošto raspačavati ni širiti ne smije, s razloga, što neobičnom žestinom napada na sadašnje u ratu saveznike naše monarhije Tursku i Bugarsku, a onamo nad svu mjeru glorificira protivnika monarhije Srbiju, srpskoga vladara, srpsku vojsku, srpsku ratnu i civilnu upravu i.t.d.« Posebno ističe štetnost tiskopisa za vojnike na ratnim frontama: »Iako je rečeni tiskopis svojedobno po censuri propušten bio, iako je on možda u doba svoga izdanja / u godini 1914./ bio aktuelan - - danas to više nije, a kod prosudjivanja dopustivosti ili nedopustivosti stanovite štampe odlučuje načelo: ex nunc ne ex tunc. Nipošto ne bi bilo uputno, da primjerci uzapćenog tiskopisa dospiju u ruke šire javnosti, a pogotovo u ruke naših ratnika.«³² Zabrana knjige zabilježena je kao kratka vijest i u Jutarnjem listu od 11. prosinca 1915, dakle tjedan dana nakon sudske odluke.³³ Sačuvani primjerak knjige u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici pohranjen je na signaturi 158.193 u Zatvorenome spremištu. Knjiga nije nažalost sačuvana u izvornom obliku budući da su meke korice sa otišnutim grafičkim prikazom tada neprijateljskih vojska, prilijepljene na nove kartonske korice kako bi uvez ipak ostao stabilan i pogodan za listanje. Drugih specifičnih materijalnih obilježja nema, odnosno tijekom vremena

Slika 1. Korice knjige »Rat za slobodu Balkana. Junačke i krvave crtice sa balkanskog ratišta god. 1912.-13.« Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu 158.953

nisu sačuvana jer nisu kvalificirana kao važna. Prvenstveno je pažnja knjižničara uvijek bila usmjerena na sadržaj, pogotovo kod izdanja koja ne potpadaju u kategoriju stare i rijetke građe u kakvom je definiraju trenutni standardi u knjižničarstvu.

Slučaj 2: Nova vojnička pjesmarica, Križevci: Tisak i naklada knjižare Gust. Neuberga, 1907.

Slučaj s »Novom vojničkom pjesmaricom«³⁴ malo je složeniji i prepiska nadležnih tijela odaje da su nailazili na brojne poteškoće. Ratne pjesmarice proučavane

³⁰ Izvješće br. R-489-1915/2 od 4. prosinca 1915. HR-HDA-397, kut. 106.

³¹ Isto, kut. 106.

³² Isto, kut. 106.

³³ Jutarnji list br. 1338. od 11. prosinca 1915.

³⁴ Primjerak »Nove vojničke pjesmarice« sačuvan u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu digitaliziran je i dostupan u Digitalnoj knjižnici NSK na: <http://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:238:640577>

su iz perspektive sadržaja³⁵ i povijesti čitanja.³⁶ Zanimljivo, Lakuš i Topić kroz narudžbe koje su vojnici upućivali splitskoj knjižari Morpurgo, bilježe i narudžbu »Nove vojničke pjesmarice« 1915. godine,³⁷ koja iako naručena, moguće da nije isporučena obzirom da je zabrana njenog raspačavanja nastupila već 1916. godine. U slučaju »Nove vojničke pjesmarice« metaforički je primijenjeno staro cenzorsko »osmo pravilo Tridentinskog sabora iz 1564. «koje govori o knjigama u osnovama prihvatljivim, ali s nepoćudnim dijelovima.³⁸ Od 285 pjesama ukupno je bilo zabranjeno njih 12. Knjiga je tiskana u džepnom formatu 14x10 cm s koricama mekog uveza, koje su 1985. uvezane u tvrdi kartonski uvez zbog sprečavanja daljnjih oštećenja. Sadržajno je pjesmarica podijeljena na cjeline: I. Rodoljubne, junačke, koračnice i budnice; II. Ljubovne; III. Razne pjesme; IV. Veselice, napitnice i nazdravice. U uvodu djelu autor pod pseudonimom K.G.N. 1907. godine piše da su uvrštene pjesme mahom primili od »pojedinih zapovjedništava naše vojske, napisane vojničkim rukama.«³⁹ Radi li se o htijenju boljeg pozicioniranja djela među ciljanom publikom, o autorovoj nakani da se prikaže tek urednikom već ionako poznatih pjesama, ili o kojoj drugoj okolnosti, trenutno nije poznato. Međutim, autor-urednik potpisan je pod pseudonimom K.G.N. što bi navelo na zaključak da se radi o nakladniku Knjigotiskari Gustava Neuberga. Atribuciju djela Maksimilijanu Jurčiću utvrdio je knjižničar Marcel Vidačić, koji je najvjerojatnije autora osobno poznao.⁴⁰ »Nova vojnička pjesmarica« otisnuta je 1907. godine u vrijeme je kad je tiskaru već kupio Vilim Schwartz koji je i dalje zadržao ime Gustava Neuberga, kao cijenjenog knjižara i nakladnika križevačkoga kraja.⁴¹ Drugo izdanje knjige izašlo je 1910. godine, ali nije sačuvano u fondu Nacio-

nalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. Za pretpostaviti je da je izdanje iz 1907. u Knjižnicu zaprimljeno u godini izlaženja i to kao obvezni primjerak.⁴²

U fondu Državnog nadodvjetništva⁴³ Zemaljske vlade u Hrvatskom državnom arhivu, sačuvan je dosje predmeta R-11-1916 pod nazivom »Cenzura «nova vojnička pjesmarica.« Dosje predmeta sadrži 13 spisa počevši od 27. siječnja 1916. do 11. prosinca 1916. Komunikacija se većinom odvijala između Kraljevskog državnog odvjetništva u Bjelovaru i Kraljevskog državnog nadodvjetništva iz Zagreba. Kraljevski državni odvjetnik iz Bjelovara obavještava zagrebačko Državno nadodvjetništvo da su zaprimili od Kraljevskog redarstvenog povjereništva iz Križevaca dva primjerka »Nove vojničke pjesmarice« iz 1907. U istome se spisu navodi:

»ispuštene su sada što u cijelosti što u odlomcima pjesmice na stranama: 16-17, 23-24-58-26-27-28, 35-36, 74-75-76 i 239-240;-- pa iste u novom izdanju / odnosno u ovom drugom primjerku kako sada pjesmarica u promet dolazi/ štampane nisu. Uslijed toga držim, da ne bih sada imao razloga odrediti, odnosno predložiti sudbenu zaustavu rečene pjesmarice, koja je svojedobno / god.1907/ jamačno na cenzuru redarstvenoj oblasti predložena bila te ovu i prošla bez primjetbe.«⁴⁴

Mole za upute daljnjeg postupanja. Istovremeno Odio za unutarnje poslove Odsjek IV-B za pogranična redarstvena satništva, prvog ožujka 1916. piše Kraljevskom državnom nadodvjetništvu da bi ipak pjesmarica trebala biti zaustavljena, jer da ne mogu razabrati točno koje pjesme jesu na kraju ušle u drugo izdanje, a koje nisu »kao na primjer ona pod brojem 205 »Silom kupe u vojnike« te pod brojem 229 »Kapetane.« Osim toga valjda iz obzira napram nakladniku dozvoljeno je da se

³⁵ Vidi npr. Željko Holjevac, »Hrvatske ratne pjesmarice 1914.-1918.», *Pilar* vol. XIII. 25-26 (Zagreb, 2018), str. 9-20.

³⁶ Jelena Lakuš i Nada Topić, »Pripadnici austrougarske mornarice i čitanje u Prvom svjetskom ratu: primjer splitske Knjižare Morpurgo«, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 60 (2018), str. 319-350.

³⁷ Isto, str. 336.

³⁸ Analogiju cenzure dijelova cjeline s osmim pravilom donosi Tuđman, »Svijet znanja i sudbina knjige«, str.209.

³⁹ K.G.N. *Nova vojnička pjesmarica: Zbirka pjesama koje naši vojnici najradije pjevaju* (Križevci: Knjigotiskara Gustav Neuberg, 1907).

⁴⁰ U vrijeme kad je knjiga tiskana sin križevačkoga učitelja Kvirina Vidačića, Marcel Vidačić bio je još na studijima. Studije je dovršio kad je 1911. predao molbu za zaposlenje u Kraljevskoj sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu u kojoj se zaposlio 1912. godine kao knjižničar (odnosno pomoćnik, potom pristav). Tijekom svoga rada s knjigama, časopisima i općenito obradom građe prikupio je i obradio niz pseudonima i sabrao ih u djelo (posthumno objavljeno) pod naslovom »Pseudonimi, šifre i znakovi pisaca iz hrvatske književnosti.«

⁴¹ Tomislav Bogdanović, *Društveno-gospodarske prilike Križevaca za vrijeme Prvoga svjetskog rata*. Doktorska disertacija (Zadar: Sveučilište u Zadru, 2017), str. 283.

⁴² Tijekom istraživanja nije pronađen niti jedan primjerak knjige ni iz 1907. niti iz 1910. izuzev onog koji se čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Vjerojatno će se pronaći još koji sačuvan primjerak u nekoj od baštinskih ustanova u Hrvatskoj ili inozemstvu u budućnosti. Međutim ovakav slučaj sačuvanosti tek jednog primjerka djela za koje znamo da je prošlo kroz razne mehanizme cenzure ukazuje na to da je i kod tiskane građe potrebno navoditi mjesto pohrane i čuvanja kako bi drugi istraživači mogli pristupiti istima. Dokumentiranje cenzure pokazuje da jedno djelo istog naslova može biti otisnuto u različitim pojavnim oblicima.

⁴³ HR-HDA-397 kut. 107.

⁴⁴ R-27-prs.-1916. u HR-HDA-397 kut. 107.

Tablica 1. Pjesme zbog kojih je izrečena zabrana »Nove vojničke pjesmarice«

Broj pjesme	Broj stranice u I. izdanju iz 1907. godine	Naslov pjesme
	16.	Stranice 15. i 16. u primjerku sačuvanom u NSK su prazne
9	19	Crnogorka
15 i 16	25., 26., 27. i 28.	15: Ustaj slavski rode; 16: Suze graničara
18	30. i 31.	Vidov dan
22	35. i 36.	Što šutiš
56	74. i 75.	Ustaj, ustaj Srbije!
205	218. i 219.	Silom kupe u vojnike
214	226. i 227.	Brankovo kolo
226 (djelomično)	239. i 240.	Vojnički zatvor
229	241.	Kapetane
233	244. i 245.	Junak na bojištu

inhibirane pjesme iztrgnu i time još više svraćena znatljivost na tekst inhibiranih pjesama čim se baš protivno nego što je svrha zaustave postizava. Prema tomu imade se upitna pjesmarica zaustaviti.⁴⁵

Na poleđini strojopisom napisanog dopisa rukom je napisano da se ponajviše upozorava na pjesme pod tekućim brojevima: 6, 9, 15, 18, 22, 205, 214, 233, 229.

Nisu imali sve primjerke svih izdanja knjiga, pa im je bilo teško ustvrditi što je i u kojoj mjeri prisutno u javnom prostoru, što na području Hrvatske i Slavonije, što u Bosni i Hercegovini.

Daljnju komunikaciju nastavilo je Kraljevsko državno odvjetništvo iz Bjelovara otpisom Kraljevskom državnom nadodvjetništvu⁴⁶ navodeći da je zatražena zaustava tiskopisa koju je potom Kraljevski sudbeni stol u Bjelovaru potvrdio te naveo točne pjesme zbog kojih se knjiga zabranjuje (prikazane u Tablici 1.)

Kraljevski državni odvjetnik u Zagrebu obavijestio je Kraljevskog državnog nadodvjetnika Vatroslava Hondla 20. ožujka 1916. da se zaustava tiskopisa dogodila jer se pojedinim stavkama počinilo zločinstvo smetanja javnoga mira, ali da se kazneni progon odgovorne osobe sukladno Zakonu o promjeni tiskovnih zakon od

14. svibnja 1907.⁴⁷ neće pokrenuti jer je nastupila zastara. Odredilo se uništenje knjige, ali je potom nastupila pomutnja jer je Kraljevsko redarstveno povjereništvo iz Križevaca prikupilo samo jedan primjerak knjige iz prvog izdanja, a 572 primjeraka drugog izdanja.⁴⁸ Međutim, upitni dijelovi sadržaja postojali su u prvom izdanju, od kojeg, kako spisi navode, tada nisu mogli naći više primjeraka, unatoč premetačini koje je provelo križevačko redarstveno povjereništvo.⁴⁹ Stoga primjerci nisu niti bili sačuvani u sudskom postupku kao dokazni materijal.

Dok je iz samog naslova pjesama koje se na bilo koji pozitivan način obraćaju Srbima, kao pripadnicima u ratu neprijateljske države, jasan motiv njihove zabrane, druge zabranjene pjesme većinom kritiziraju ratno stanje. U cijelosti se donosi pjesma naslova »Kapetane« na koju posebno upozorava odvjetništvo:

»229. Kapetane.

Kapetane medena ti usta.

Ostala ti kumpanija pusta.

Kapetane kakva ti je slava,

Kad ti soldat u ajncelu spava.«

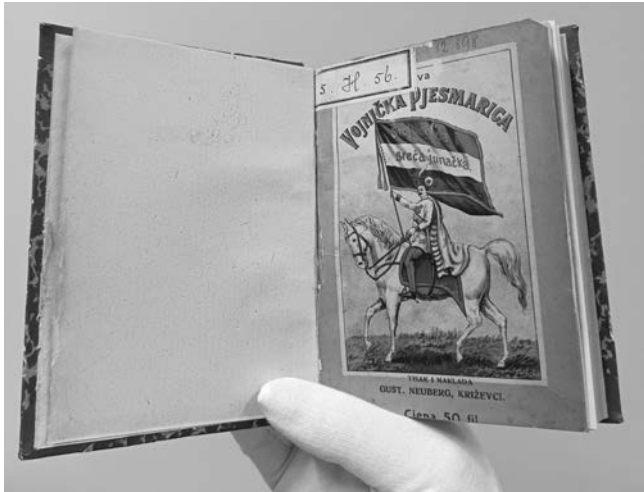
⁴⁵ HR-HDA-397 kut. 107.

⁴⁶ R-109-1916, u HR-HDA-397 kut. 107.

⁴⁷ Zakon od 14. svibnja 1907. o promjeni tiskovnih zakona, str. 356-366.

⁴⁸ R-109-1916/5 u HR-HDA-397 kut. 107.

⁴⁹ U međuvremenu su nastupile i administrativne promjene u organizaciji redarstvenih povjereništva i to sukladno Naredbi bana kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije od 30. lipnja 1916. broj 3303/Pr., kojom se stavlja izvan snage naredba kraljevskog povjerenika u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji od 3. travnja 1912. broj 1603/Pr., u pogledu ustrojenja kr.redarstvenog povjereništva za grad Križevci. - Naredba kojom je 1912. ustrojeno kr.redarstveno povjereništvo za grad Križevci stavlja se izvan snage. *Sbornik zakona i naredaba valjanih za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju* 57 (1916), str. 190.

Slika 2. Korice knjige »Nova vojnička pjesmarica« iz 1907., Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu 156.384.

Prizor vojnika u »ajncelu« (zatvorskoj ćeliji) nije bio poželjan i pjesnička slika tog tipa mogla je uzrokovati, prema mišljenju nadležnih službi, remećenje javnoga reda, odnosno vjerojatno prije svega stvaranje lošeg dojma o vojsci.

Reklama za »Novu vojničku pjesmaricu« pojavila se u reklamnom oglasu novih izdanja u nakladi Knjižare Gustava Neuberga na posljednjoj stranici knjige »Joco Udmanić. Krvavi događaji iz razbojničkog života velikog hajduka« tiskane 1909. i atribuirane Maksimilijanu Jurčiću. Oglas navodi i cijenu »Nove vojničke pjesmarice« od tek 50 filira što je bilo slično cijeni drugih popularnih džepnih izdanja. Međutim, 1915/1916 ni hajdučka priča o Joci Udmaniću, niti ratna pjesmarica »U boju i vatri« koju je priredio Rudolf F. Magjer nisu bile smatrane nepodobnima. Cenzura je, kao i u ranijim razdobljima, zapravo bila dosta proizvoljna i određena svojim lokalnim akterima, redarstvenim povjerenicima i državnim odvjetnicima koji su započinjali postupke. No, poziv na cenzuru mogao je stići i odozgo, iz vladinih ureda i povjerenika.

Iako su oba djela bila zabranjena ta odluka nije za vrijeme Prvog svjetskog rata dospjela do ondašnje Kraljevske i sveučilišne biblioteke. Naime, sukladno banskoj Naredbi o postupku sa zabranjenim tiskopisima pohranjenim u biblioteci kr. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu⁵⁰ u Knjižnici je ustrojen Zabranjeni odio u kojem su trebala biti pohranjena zaplijenjena i zabranje-

na izdanja, a o kojima je trebalo i izraditi posebne kataložne zapise. Takva su djela bila obilježena pečatom »zabranjeno.« Još uvijek nije razvidno zašto su naredbe o zapljeni pojedinih djela kojima je bila sudski potvrđena zabrana dospijevale u Knjižnicu i provodile se, a neka zabranjena djela (kao što je slučaj ovih križevačkih izdanja) nisu. Te praznine valja dodatno istražiti. Dodatno, zapisi o knjigama u to su doba bili izrađivani na kataložnim listićima koji su od tada preživjeli nekoliko generacija i naposljetku su informacije prebačene u elektronički katalog. Međutim, informacije o zabranjenim djelima u većini slučajeva nisu zabilježene u suvremenom zapisu. Da li bi trebale biti bilježene, ili ostaju u vremenu kad su bile aktualne? Svakako bi utjecale na istraživanje povijesti i percepcije čitanja, a doprinijele bi razumijevanju knjige kao predmeta materijalne kulturne baštine.

ZAKLJUČAK

Socijalna povijest knjige između ostalog proučava povijesne okolnosti pojedinih djela kao primjerka materijalne kulturne baštine. Svakako uključuje i cenzuru kao fenomen čije su posljedice vidljive ne samo u povijesti, već i u suvremenoj recepciji djela. U ovome radu prikazana su dva slučaja cenzure djela tiskanih u Križevcima, a koje su državne vlasti za vrijeme Prvog svjetskog rata ocijenile opasnim za interese Monarhije i zabranile njihovo raspačavanje. Oba djela bila su zabranjena zbog sadržaja. Primjerci djela čije je raspačavanje bilo zabranjeno već su bili u javnom opticaju i zasigurno je bilo sačuvano više primjeraka, međutim danas nisu sačuvani u više izdanja u javnim ustanovama i kao takva predstavljaju rijetke primjerke građe koja je bila predmetom cenzure. U radu je iscrpno prikazan proces zabrane njihovo raspačavanja te komunikacija između nadležnih tijela, u ovome slučaju Kraljevskog državnog odvjetništva iz Bjelovara, Odjela za unutarnje poslove Odsjeka IV-B za pogranična redarstvena satništva Zemaljske vlade, Kraljevskog državnog nadodvjetništva iz Zagreba i Sudbenog stola iz Bjelovara. Slučajevi »Nove vojničke pjesmarice« i »Rata za slobodu Balkana (...)« jedni su u nizu brojnih primjera zabrane raspačavanja tiskopisa u Hrvatskoj, a koji nisu ograničeni samo na razdoblje Prvog svjetskog rata. Iako je je zabranjeno njihovo raspačavanje, a dostupni primjerci su povučeni s tržišta, Knjigotiskara Gustava Neuberga

⁵⁰ Naredba kr.hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu, izdana u sporazumu s kr.zemaljsko-vladinim odjelima za unutarnje poslove i za pravosuđe od 10. siječnja 1916. broj 34.401 ex 1915. o postupku sa zabranjenim tiskopisima pohranjenim u biblioteci kr. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu. *Sbornik zakona i naredaba valjanih za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju* 6 (1916), str. 13-14.

kao nakladnik spornih djela nije bio izložen daljnjem kaznenom progonu niti dodatnim sankcijama. Ratnoj cenzuri bilo je važno tek ukloniti dostupne primjerke iz javnog prostora. Istraživanjem drugih primjera cenzorskih postupaka te potom njihovom komparativnom analizom moći će se steći dublji uvid u mehanizme cenzure tiskopisa, te razumjeti posljedice koje su zabrane uzrokovale. Dokumentiranje cenzure potrebno je provesti od slučaja do slučaja, imajući na umu i fragmentarnost arhivskih izvora i njihov službeni karakter s obzirom na to da iz komunikacije odvjetništva ne možemo iščitati što je na to sve imao za reći nakladnik, a što autor. Danas indekse zabranjenih knjiga čitamo drugačije u odnosu na svrhu koju su imali u vrijeme kad su bili na snazi i služe nam kao uputnica za daljnja istraživanja povijesti knjige, čitatelja, nakladnika i autora i općenito pisane baštine. Cenzura i zabrane nastavile su se i nakon Prvog svjetskog rata, opet u drugačijem, ali sličnom obliku i manifestacijama. Kako zaključuje prof. Tuđman: »Nema društva u kojem ne bi bilo nepoželjnih knjiga u prostoru javnoga znanja.«⁵¹

U radu je prikazan i mehanizam zaprimanja obveznih primjeraka tiskovina u Kraljevsku i sveučilišnu biblioteku u Zagrebu budući da se kroz njega mogu djelomično promatrati i upute državne cenzure u vezi dostupnosti i pohrane određenih djela, a potom i recepcije te utjecaja na povijest čitanja. Dodatno je istaknuta ličnost Križevčanina Marcela Vidovića, koji je zaslužan za atribuciju »Nove vojničke pjesmarice« Maksimilijanu Jurčiću i upućeno na njegovu funkciju kao knjižničara Kraljevske sveučilišne biblioteke koju je obnašao godinama i zasigurno utjecao na razvoj knjižničarske struke u Hrvatskoj. Također je istaknuta nužnost promatranja primjera povijesne cenzure u suvremenom kontekstu kroz informacije u knjižničnom katalogu, koje taj aspekt povijesti djela vrlo često zanemaruju, a ključan je za njegovu recepciju.

LITERATURA

Arhivski i novinski izvori

- Arhiv Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu: NSKA ur.br. 94/1912.
Hrvatski državni arhiv, Državno nadodvjetništvo HR-H-DA-397, kutije 106 i 107.
Jutarnji list br. 1338. od 11. prosinca 1915.

Knjige i časopisi

- Bogdanović, Tomislav. 2017. *Društveno-gospodarske prilike Križevaca za vrijeme Prvoga svjetskog rata*. Doktorska disertacija (Zadar: Sveučilište u Zadru, 2017). Dostupno na: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:162:505685> (pristup 1. kolovoza 2025. godine).
- Bulić, Ivan. 2012. »Vojna cenzura u Hrvatskoj za vrijeme Prvoga svjetskog rata«, u: Željko Holjevac (glavni urednik), *Zbornik 1918. u hrvatskoj povijesti* (Zagreb: Matica hrvatska, 2012), str. 323-352.
- Cornwall, Mark. 1992. »News, Rumour and the Control of Information in Austria-Hungary, 1914-1918«, *History* 77(1992), str. 50-64. Dostupno na: <https://doi.org/10.1111/j.1468-229X.1992.tb02392.x> (pristup 1. kolovoza 2025. godine).
- Čepulo, Dalibor. 2000. »Sloboda tiska i porotno suđenje u banskoj Hrvatskoj 1848-1918«, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* 7 (Zagreb, 2000), str. 923-975.
- Demm, Eberhard. 2017. »Censorship«, u: Daniel Ute et al (urednici), *1914-1918-online. International Encyclopedia of the First World War* (Berlin: Freie Universität Berlin, 2017). Dostupno na: DOI: 10.15463/ie1418.10725/2.0 (pristup 1. kolovoza 2025. godine).
- Holjevac, Željko. 2018. »Hrvatske ratne pjesmarice 1914.-1918.«, *Pilar* vol. XIII. 25-26 (Zagreb, 2018), str. 9-20. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/238239>. (pristup 1. kolovoza 2025. godine).
- Jeki, Gabriella. 2024. »Framing the foe: Propaganda and enemy imagery in the Austro-Hungarian war effort«, *Proceedings of the World Conference on Social Sciences Studies* Vol. 1, 1 (2024), str. 1-12. Dostupno na: DOI: <https://doi.org/10.33422/3sconf.v1i1.557> (pristup 1. kolovoza 2025. godine).
- Jesse, Paul. 2018. »What is Microhistory?«, *Social Evolution & History* Vol.17, 2 (2018), str. 64-83. Dostu-

⁵¹ Tuđman, »Svijet znanja i sudbina knjige«, str.191.

- pno na: DOI:10.30884/seh/2018.02.04 (pristup 1. kolovoza 2025. godine).
- Jurčić, Maksimilijan. 1909. *Joco Udmanić. Krvavi događaji iz razbojničkog života velikog hajduka* (Križevci: Tisak i naklada Gust. Neuberga, 1909.)
- K.G.N. 1907. *Nova vojnička pjesmarica: Zbirka pjesama koje naši vojnici najradije pjevaju* (Križevci: Knjigotiskara Gustav Neuberg, 1907).
- Kota, Miroslav. 2019. »Preustroj sigurnosnog sustava banske Hrvatske 1915. godine«, *Časopis za suvremenu povijest* 2 (2019), str. 535-565. Dostupno na: DOI: <https://doi.org/10.22586/esp.v5i1i2.8596> (pristup 1. kolovoza 2025. godine).
- Lakuš, Jelena; Topić, Nada. 2018. »Pripadnici austrougarske mornarice i čitanje u Prvom svjetskom ratu: primjer splitske Knjižare Morpurgo«, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 60 (2018), str. 319-350. Dostupno na: <https://doi.org/10.21857/yq32oh47g9>. Citirano 29.07.2025 (pristup 1. kolovoza 2025. godine).
- Magjer, Rudolfo F. sabrao 1916. »U Boju i vatri: Pjesmarica hrvatskih junaka sa ratišta«, (Križevci: Tisak i naklada Gust. Neuberga, 1916.)
- Naredba bana kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije od 30. lipnja 1916. broj 3303/Pr., kojom se stavlja izvan snage naredba kraljevskog povjerenika u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji od 3. travnja 1912. broj 1603/Pr., u pogledu ustrojenja kr. redastvenog povjereništva za grad Križevci. *Sbornik zakona i naredaba valjanih za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju* 57 (1916), str. 190.
- Naredba kr.hrv.slav.dalm.zemaljske vlade odjela za bogoštovlje i nastavu od 15. ožujka 1876. br. 541., kojom se propisuju pravila za biblioteku kr. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu. *Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju* 35(1876), str. 359-376.
- Naredba kr.hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu, izdana u sporazumu s kr. zemaljsko-vladinim odjelima za unutarnje poslove i za pravosudje od 10. siječnja 1916. broj 34.401 ex 1915. o postupku sa zabranjenim tiskopisima pohranjenim u biblioteci kr. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu. *Sbornik zakona i naredaba valjanih za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju* 6 (1916), str. 13-14.
- Rat za slobodu Balkana. Junačke i krvave crtice sa balkanskog ratišta god. 1912.-13. dodatak Kosovska Junakinja, izvorna crtica od Zvonimira Pužara* (Križevci: Tisak i naklada knjižare Gust. Neuberga, 1914).
- Simon, Zoltán Boldizsár. 2009. »Method and Perspective«, *Journal of Microhistory* (2009). Dostupno na: https://www.microhistory.org/?e=37&w=journal-of-microhistory-2008_1#body-anchor (pristup 1. kolovoza 2025. godine).
- Stipčević, Aleksandar. 1997. »Obvezni primjerak između kulture i cenzure«, *Knjižničarstvo: glasnik Društva knjižničara Slavonije i Baranje* 1 (1997), str. 9-16.
- Stipčević, Aleksandar. 2000. *Sudbina knjige* (Lokve: Naklada Benja, 2000).
- Šilović, Josip ur. 1901. *Kazneni zakon o zločinstvima, prestupcima i prekršajima od 27. svibnja 1852* (Zagreb: L. Hartman, 1901).
- Štefanac, Tamara. 2023. »To Write Freely: Libraries and Archives Documenting Croatian Historical Press Censorship«, u: Jordan Lothar (glavni urednik), *UNESCO SCEaR Newsletter 2023: Press Freedom and Documentary Heritage* (Pariz: UNESCO, 2023), str. 51-56. Dostupno na: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000388246> (pristup 1. kolovoza 2025. godine).
- Štefanac, Tamara. 2024. »Pisati slobodno: cenzura tiska kroz arhivske i knjižnične izvore«, *Arhivski vjesnik* 67/1 (2024), str.235-253. Dostupno na: <https://doi.org/10.36506/av.67.9> (pristup 1. kolovoza 2025. godine).
- Štefanac, Tamara; Vukadin, Ana. 2025. »Što je bilo, što biva i što tek može biti: uloga metapodataka u recepciji i interpretaciji izvora informacija na primjeru zapisâ za cenzuriranu građu«, u: Mirko Duić, Mate Jurić i Nikolina Peša Pavlović (urednici), *Monografija u povodu 20 godina rada Odjela za informacijske znanosti u Zadru* (Zadar: Morepress Books, 2025), str. 389-418. Dostupno na: <https://doi.org/10.15291/9789533315638> (pristup 1. kolovoza 2025. godine).
- Tuđman, Miroslav. 2008. »Svijet znanja i sudbina knjige«, u: Dubravka Luić Vudrag i Miroslav Tuđman (urednici), *Aleksandru Stipčeviću s poštovanjem* (Zagreb: Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske i komunikacijske znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2008.), str. 175-229.
- Vidačić, Marcel. 1951. »Pseudonimi, šifre i znakovi pisaca iz hrvatske književnosti«, u: Antun Barac (urednik), *Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. 21* (Zagreb: JAZU, 1951). Dostupno na: <https://dizbi.hazu.hr/?pr=v.pdf&id=178684> (pristup 1. kolovoza 2025. godine).
- Zakon od 17. svibnja 1875. o porabi tiska za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju. *Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju* 32 (1875), str. 355-367.

Zakon od 14. svibnja 1907. o promjeni tiskovnih zakona. *Sbornik ugarsko-hrvatskih zajedničkih zakona* 41 (1907). str. 356-366.

Zakonski članak LXIII.:1912 o iznimnim mjerama za slučaj rata od 31. prosinca 1912. *Sbornik ugarsko-hrvatskih zajedničkih zakona*. 52 (1912), str.705.-714.

Zakonski članak o ponovnom dopunjenju zakona o iznimnim mjerama za slučaj rata, od 22. siječnja 1916. *Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju* 15 (1916), str. 39-42.

CENSORED BOOKS PUBLISHED BY THE GUSTAV NEUBERG PRINTING HOUSE DURING THE FIRST WORLD WAR

Summary

*The paper presents an overview of the censorship procedures of printed matter using the examples of two books published by the Križevci publisher, bookshop owner and printer Gustav Neuberg: *The War for the Freedom of the Balkans 1912–13*, *Heroic and Bloody Sketches from the Balkan Battlefield in 1912–13* and the *New Soldier's Songbook*. The paper focuses on the inductive analysis of the course of suspensive censorship during the First World War in Križevci and Bjelovar. The first part of the paper presents an overview of the social history of the book as an important theoretical framework for studying censorship, emphasizing the importance of researching and documenting the prohibitions of written cultural heritage preserved in archives, libraries and museums. The paper continues by analysing the legal framework that enabled or limited the operation of censorship in Croatia and Slavonia on the eve of and during the war. The analysis of cases of censorship of the aforementioned books is placed in the context of microhistory and the history of the book, where books are viewed as material objects with social significance. Special attention is paid to the role of the Royal University Library in Zagreb, today's National and University Library in Zagreb, in preserving and transmitting information about banned and censored written materials. This highlights the importance of libraries not only as guardians of cultural heritage, but also as institutions that document and shed light on the mechanisms of power over written heritage throughout history.*

Keywords: censorship; World War I; Gustav Neuberg, Marcel Vidačić, Maksimilijan Jurčić